

Notitie

Het sportende individu

Over wat de geïndividualiseerde
samenleving doet met sport

Het sportende individu

Over wat de geïndividualiseerde samenleving doet met sport

Met subsidie van het ministerie van VWS

Mulier Instituut

Hugo van der Poel

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met het Mulier Instituut.

© Mulier Instituut

Utrecht, 30 april 2024

www.mulierinstituut.nl

info@mulierinstituut.nl

Disclaimer

U mag delen uit deze publicatie overnemen op voorwaarde van bronvermelding: auteur(s), de titel van de publicatie en het jaar van uitgave.

Er gelden gebruiksvoorwaarden voor de foto's in deze publicatie. Neem foto's daarom niet over zonder toestemming van het Mulier Instituut.

Inhoudsopgave

Het sportende individu

Samenvatting	4
1 Inleiding	7
2 De individualiserende samenleving	8
2.1 Individualisering als maatschappelijke ontwikkeling	8
2.2 Individu, levenspad en persoon	8
2.3 Individualisering is een proces	9
2.4 Macht verschuift van groep naar individu	9
2.5 Individualisme	10
2.6 Kennis en het besef dat iets ook anders kan	10
2.7 Contingentie	11
2.8 Identiteit en erkenning	11
2.9 Zelfidentiteit en collectieve identiteit	12
2.10 Dialectiek zonder doel	13
2.11 Tot slot	13
3 Sporten in een individualiserende samenleving	14
3.1 Een dynamisch begrip van sport	14
3.2 Verzelfstandiging en interne differentiatie van het sportsysteem	15
3.3 Gelijktijdige ontkenning en waardering van de lichamelijke	16
3.4 De actualiteit van de versporting van de samenleving	17
3.5 De controleerbare werkelijkheid van het lichaam	18
3.6 Sociale media en 'hoe het ook anders kan'	20
3.7 Informalisering	21
3.8 Consumentisme	22
3.9 Wegvallen structurele betrokkenheid bij sociale organisaties	23
3.10 Flexibilisering van sportpraktijken	24
3.11 Tot slot	25
4 Implicaties voor sportbeleid	26
4.1 Sportmodi en waarden van sport	26
4.2 Sportmodi en de waarde van individuele vorming en ontplooiing	27
4.3 Individualisering ondermijnt de integratieve kracht van sport	29
4.4 Individualisering, bewegen en gezondheid	31
4.5 Topsport, individualisering en gelijke kansen	32
4.6 Topsport, nationale representatie en sociale cohesie	33
4.7 Tot slot	35
Bronnen	38

Het sportende individu

We leven in een individualiserende samenleving. De vraag in deze verkennende studie is wat dat betekent voor de sport.

Individualisering en sport

Individualisering is geen persoonlijke keuze, maar een onontkoombare maatschappelijke ontwikkeling. Bewegen en sporten zijn niet vanzelfsprekend meer en steeds minder traditioneel georganiseerd. De keuzemogelijkheden zijn normatief en materieel enorm gegroeid. Sporten en bewegen hebben een individueel karakter gekregen en zijn onderdeel geworden van onze identiteit.

De individualisering is zichtbaar in de groeiende voorkeur voor individuele sporten en individuele sportbeoefening, zoals fitness, skaten, fietsen en wandelen. We sporten vaker alleen of in een informele of commerciële setting. Sporten in verenigings- en competitieverband verliest marktaandeel. Sporten in een individualiserende samenleving betekent uiteindelijk een versplintering van het naoorlogse sportlandschap en diverser sportgedrag op individueel niveau.

De vormgeving van sportpraktijken is in toenemende mate de resultante van individuele afwegingen en in afnemende mate van organisatorische afwegingen. Belangen en eisen van bovenindividuele sportbonden en verenigingen, competities en trainingen leggen het af tegen individuele belangen, zoals flexibiliteit in de tijdsindeling en kunnen consumenten in plaats van een bijdrage moeten leveren als vrijwilliger.

Individualisering en sportbeleid

Voor zover het sportbeleid individuele vorming en ontplooiing wil bevorderen, heeft dit beleid met de individualisering van sportpraktijken de wind in de rug. Zozeer zelfs, dat het de vraag is of dit beleid nog wel nodig is om de waarde individuele vorming en ontplooiing te bevorderen.

Naarmate de diversiteit aan deelnemers aan competities toeneemt, klinkt de roep luider om meer te gaan discrimineren tussen deelnemers, om die gelijke kansen op de winst te garanderen. Het resultaat van deze ontwikkeling is een versplintering van competities en groei van niet-competitieve vormen van sportbeoefening.

Individualisering ondermijnt de sociaal-integratieve werking van sport. Wil het beleid hierop blijven inzetten, dan is intensivering gewenst van het beleid gericht op ondersteunen van de bovenindividuele structuren in de sport, in het bijzonder verenigingen, bonden en competities.

Het topsportbeleid biedt mogelijkheden voor talenten om zich op het allerhoogste niveau te ontplooien. Naarmate dit beter lukt voor de volle breedte aan talenten,

krijgt de representatie van Nederland op het allerhoogste niveau gaandeweg een diverser karakter.

Het sportbeleid zal de individualisering van sportpraktijken niet kunnen stoppen. Het zal vooral moeten meebewegen.

Inleiding

We leven in een individualiserende samenleving. De vraag in deze verkennende studie is wat dat betekent voor de sport.

Om deze vraag te beantwoorden gaan we in hoofdstuk 2 in op de betekenis van de individualiserende samenleving en enkele daarmee samenhangende begrippen, zoals persoon en individualisme. Vervolgens proberen we in hoofdstuk 3 het antwoord te geven op de vraag wat de individualiserende samenleving doet met sport. We sluiten in hoofdstuk 4 af met een beschouwing op de betekenis van de geschetste ontwikkeling voor het sportbeleid.

We houden deze verkenning beknopt in omvang. Het is een verhaal op hoofdlijnen, met weinig noten en bronvermeldingen. Voor geïnteresseerden verwijzen we naar de achtergrondstudie voor deze verkenning.¹

De achtergrondstudie geeft meer inzicht in individualisering als maatschappelijke ontwikkeling. Ook de achtergrondstudie raakt slechts aan een fractie van de relevante literatuur. Niettemin maakt die duidelijk dat individualisering een zeer veel omvattende en alles doordringende ontwikkeling is, die niets en niemand onberoerd laat.

¹ Zie Van der Poel (2024).

De individualiserende samenleving

Dit hoofdstuk gaat over de betekenis van de individualiserende samenleving en enkele daarmee samenhangende begrippen, zoals persoon en individualisme.

2.1 Individualisering als maatschappelijke ontwikkeling

Er zijn meer mensen dan ooit. Al die mensen zijn mobieler en weten, kunnen en mogen meer dan voorheen. De combinatiemogelijkheden op hun levenspad zijn in aantal geëxplodeerd. Met als resultaat een samenleving van mensen die allemaal een uniek levenspad bewandelen: een geïndividualiseerde samenleving.

Individualisering is geen persoonlijke keuze, het is een maatschappelijke ontwikkeling. Je krijgt een uniek burgerservicenummer. Je krijgt continu de vraag voorgelegd wat je wilt. Je wordt persoonlijk verantwoordelijk gehouden voor wat je doet en zegt. Beperkingen ('consuminderen', 'veganisme', 'vliedschaamte') en traditioneel leven ('*tradwife*', orthodox geloof aanhangen) zijn opties geworden. Het zijn geen vanzelfsprekende elementen van ongerefecteerde levenswijzen meer.

Individualisering is een alles doordringende ontwikkeling. Die raakt dus ook aan hoe we sporten en bewegen. Bewegen en sporten zijn niet vanzelfsprekend meer en steeds minder traditioneel georganiseerd. De keuzemogelijkheden zijn enorm gegroeid. Sporten en bewegen hebben een individueel karakter gekregen en zijn onderdeel geworden van onze identiteit.

2.2 Individu, levenspad en persoon

'In-dividu' betekent letterlijk 'niet-deelbaar', vergelijkbaar met a-toom. We zijn gewend om bij individu te denken aan het kleinste afzonderlijke element van grotere sociale gehelen, zoals groepen, klassen en samenlevingen. Net als atomen de kleinste samenstellende delen zijn van moleculen. Waterstofatomen verschillen van zuurstofatomen. Zo bestaan er ook verschillende typen individuen die onderling in bepaalde opzichten vergelijkbaar en uitwisselbaar zijn.

Tegelijkertijd zijn, in belichaamde vorm, individuen altijd uniek. Daarbij komt dat een lichaam een plaats inneemt in tijd en ruimte, en geen twee individuen tegelijkertijd op precies dezelfde plaats kunnen zijn. Als lichamelijke wezens zijn individuen op een unieke wijze aanwezig in tijd-ruimtelijk gesitueerde praktijken.

Door te bewegen van praktijk naar praktijk bewandelen individuen een uniek dagelijks pad, en uiteindelijk een uniek levenspad van geschakelde praktijken. Al doende bouwen ze zo een eigen levensverhaal op van ervaringen, kennis,

vaardigheden en sociale relaties. Als we deze uniciteit willen benadrukken, spreken we van een persoon.

2.3 Individualisering is een proces

Individualisering duidt met de uitgang 'isering' op een (maatschappelijk) proces. Ondeelbaarder worden dan 'niet-deelbaar' is moeilijk, dus dat lijkt niet bedoeld met individualisering. Meestal bedoelt men met individualisering veranderingen in de status, benadering of waardering van het individu. Vooral in de relatie tussen het individu en de samenstellingen van individuen, zoals groepen, gemeenschappen en samenlevingen.

Individualisering is het zichtbaarder en belangrijker worden van het individu ten opzichte van een bepaalde groep of gemeenschap waar het deel van uitmaakt. De positie die men in een groep of gemeenschap heeft, bepaalt steeds minder wat het individu doet en de handelingsopties die het heeft.

Mensen zijn onderdeel gaan uitmaken van een groter aantal (materiële én virtuele) groepen en gemeenschappen. Men heeft meer alternatieve handelingsopties waaruit men moet kiezen.

Vanuit de groep gezien maakt niet iedereen altijd dezelfde keuzes meer. Er ontstaan verschillen, afhankelijk van de afwegingen tussen de verschillende handelingsopties waar mensen mee te maken krijgen. Die verschillen in de combinaties van ('gekozen') handelingsopties maken individuen zichtbaar ten opzichte van de groep.

2.4 Macht verschuift van groep naar individu

Bij individualisering schuift de macht, het vermogen om dingen te veranderen en zaken te doen of laten, van de (leider van de) groep naar de (samenstellende) leden van de groep. De sociale dwang die een groep uitoefent, verzwakt. (Leiders van) groepen kunnen er minder of niet meer van uitgaan dat 'hun' groep bestaat uit 'stuurbare' leden.

De aanname daarbij is dat de sociale dwang vroeger zo groot was dat deze verschillen tussen individuele groepsleden onderdrukte. Door ontwikkelingen als het gestegen opleidingsniveau (mensen weten meer), het hogere welvaartsniveau (mensen kunnen meer) en de toegenomen mobiliteit hebben mensen meer handelingsopties gekregen. Daardoor is er meer ruimte gekomen om individuele verschillen te ervaren en in handelen om te zetten.

Individualisering is zo het (maatschappelijke) proces waarin individuen de ruimte krijgen zich te ontwikkelen en (uiteindelijk) te manifesteren als uniek individu (als persoon), tegen de achtergrond van afnemende sociale groepsdwang.

2.5 Individualisme

Het begrip individualisering is, in elk geval in deze studie, een neutraal begrip. Het duidt op een bepaald maatschappelijk proces. Het begrip 'individualisme' waardeert de uitkomst van het proces van individualisering.

In het proces van individualisering komt het individu in allerlei opzichten centraal te staan. Sommigen waarderen dat als een positieve ontwikkeling. Zij streven dan ook naar individualisme. Ze doen dit vanuit de overtuiging dat het goed is dat de belangen van individuen boven dat van het collectief gaan.

Anderen zien dat proces juist als een negatieve ontwikkeling. Zij prefereren een of andere vorm van gemeenschap of collectief. Daarbij stellen ze individualisme min of meer gelijk aan egoïsme, eigenbelang en het verlies van sociale cohesie.

2.6 Kennis en het besef dat iets ook anders kan

Individualisering wordt gedreven door het besef dat 'het ook anders kan'. Gaandeweg is in de geschiedenis de menselijke kennis gegroeid en gedemocratiseerd. De wereld om ons heen is onttoverd en ontzield.

Tradities zijn niet langer sturend voor ons menselijk bestaan. We leven in een gedetraditionaliseerde en seculiere wereld. Een wereld die we mogen verkennen en onderzoeken. Een rationele geest zet de ontwikkelde kennis op instrumentele wijze in om eigen ambities na te streven en doelen te realiseren.

Gaandeweg is het inzicht gekomen dat alle kennis voorlopig is. We maken onze wereld op basis van voorlopige kennis. Die wereld is een geknutselde werkelijkheid, die er anders uit had gezien als we hadden beschikt over andere kennis. En wanneer we beschikken over nieuwe kennis en andere inzichten, gaat die wereld er vast weer anders uitzien.

Het is niet alleen het individu dat leert dat het dingen anders kan doen of zeggen, en dat praktijken veranderbaar zijn. Naarmate meer individuen dit leren, wordt dit een maatschappelijk kenmerk. Mensen beseffen dat niet alleen hun eigen handelen veranderbaar is. Dit geldt ook voor de praktijken waaraan ze deelnemen en de inrichting en gang van zaken in de maatschappij.

Dat was de boodschap van het rationalisme en de Franse revolutie, en dat typeert de moderniteit. En die veranderbaarheid van de maatschappij is niet alleen onderkend en gepraktiseerd, maar ook geborgd. Meest genoemd hiervoor is een Grondwet en de inrichting van een democratische rechtsstaat. De democratische rechtsstaat garandeert dat er vrijheid van meningsuiting en vergadering geldt, en dat meerderheden en minderheden kunnen blijven wisselen.

2.7 Contingentie

Met contingentie duiden we aan dat iets wat is, ook anders had kunnen zijn. Iets is contingent, omdat het een resultaat is van invloeden, handelingen en overwegingen in het verleden. Dat resultaat volgt daar niet dwingend uit. Het had anders kunnen uitvallen. Het is de uitkomst van een (meestal onvoorziene) samenloop van omstandigheden.

Contingentie is wat anders dan (puur) toeval of (volstrekte) willekeur. Achteraf kan de uitkomst op plausibele wijze worden gereconstrueerd. Er is sprake van padafhankelijkheid. Dat wil zeggen dat keuzes en gebeurtenissen in het verleden bepaalde opties in het heden mogelijk en aantrekkelijk maken, en andere opties onaantrekkelijk maken of zelfs uitsluiten.

Anderzijds is dat wat is, niet noodzakelijk of gepredetermineerd. Het is ook niet (uitsluitend) te verklaren uit nutsoverwegingen of een doel dat werd nagestreefd door een individu, een organisatie, een staat of 'de geschiedenis'.

Onze groeiende kennis heeft gemaakt dat we wat we vroeger verklaarden door de hand van een goddelijke macht, nu beschouwen als contingentie. Daarnaast draagt kennis zelf bij aan de groei van contingentie. Het is de basis van ingrijpen in onze omringende wereld en ons menselijk bestaan. Dat kennisgestuurde ingrijpen leidt tot een verruiming van handelingsopties op elk terrein van ons leven.

Waarheen ons levenspad ook loopt, het loopt altijd door een bepaalde omgeving van sociale praktijken. Het aantal praktijken dat we op ons levenspad combineren, is enorm gegroeid in de moderniteit. Welke praktijken we combineren is contingent. Levenspaden zijn daarmee uniek. De ervaringen opgedaan op het levenspad tot dan toe en de wensen en ambities voor de rest van het levenspad definiëren de persoon.

2.8 Identiteit en erkenning

Met identiteit bedoelen we begrip van zichzelf. Dat begrip uit zich vooral in het verhaal over zichzelf. In ons levensverhaal duiden we de ontwikkeling, coherentie en richting ervan met de biografie tot dan toe, en de wensen en ambities die we hebben voor het verdere verloop van dat levenspad. Het begrip identiteit overlapt voor een belangrijk deel met het begrip persoon, maar benadrukt meer de relatie met anderen.

Het is één ding hoe men zichzelf voelt en begrijpt (zelfidentiteit). Maar zolang anderen dat niet zien en erkennen blijft dit van beperkte betekenis. Uiteindelijk gaat het om de keuzes die men maakt in de praktijken waaraan men deelneemt en de wijze waarop men daaraan deelneemt.

De sociale identiteit wordt zichtbaar in het geheel van praktijken waaraan men deelneemt (het levenspad) en de wijze waarop men aan die praktijken deelneemt (de levensstijl). Daarmee maakt het individu zijn kenmerken, waarden en strevingen

kenbaar en zoekt het daar erkenning voor. Op die manier wordt het individu als persoon identificeerbaar.

Het is niet vanzelfsprekend dat men erkenning krijgt voor het authentieke zelf, het zelfbeeld en/of innerlijke overtuigingen. Iemands zelfidentiteit kan om meerdere redenen afwijken van iemands sociale identiteit. Zo kan er sprake zijn van zelfoverschatting. Men kan zich bewust anders voordoen dan men is of zich voelt.

Het kan ook zo zijn dat anderen een bepaalde identiteit of elementen van een identiteit niet erkennen. Dat is mogelijk als deze afwijkt van in een samenleving of groep geldende heteronormativiteit of een bepaalde geloofsovertuiging of etniciteit.

2.9 Zelfidentiteit en collectieve identiteit

Dat men zich beschouwt als lid van of verwant aan bepaalde groepen, zoals een geloofsgemeenschap, klasse, natie of voetbalclub, is onderdeel van iemands zelfidentiteit. De erkenning van dit deel van iemands zelfidentiteit hangt af van het feit of ook anderen zich als zodanig identificeren.

Een collectieve identiteit is voor derden zichtbaar in wat de leden van het betreffende collectief zeggen en doen. Bijvoorbeeld door taalgebruik, kleding, een bepaald actief uitgedragen verhaal of typerende gebruiken en goederen.

Collectieve identiteiten kennen een verschillende mate van dwang en ruimte die ze laten voor de zelfidentiteit. Zo hebben in verschillende collectieve identiteiten vrouwen een dienende rol ten opzichte van mannen. Ze hebben (letterlijk) minder mogelijkheden om iets van zichzelf te laten zien.

Voor een vrouw in zo'n situatie kan de zelfidentiteit botsen met de collectieve identiteit. Individualisering betekent dat ofwel de collectieve identiteit meer interne differentiatie toestaat, en dus vrouwen meer ruimte geeft om hun zelfidentiteit te uiten. Ofwel, als dat niet lukt of wordt toegestaan, vrouwen in meer of mindere mate afscheid nemen van deze collectiviteit en zich aan deze collectiviteit gaan onttrekken. We hebben dat in de tweede helft van de twintigste eeuw in Nederland zien gebeuren onder noemers als secularisering en emancipatie.

Het is niet zo dat collectieve identiteiten uitsluitend dwingend zijn. Ze kunnen ook handelingsmogelijkheden toevoegen en zo de contingentie vergroten. Zo gaat nationalisme vaak gepaard met taalstrijd, met een strijd om erkenning van de eigen taal als voertaal in een bepaalde gemeenschap.

Taal is sowieso een goed voorbeeld van iets wat bepalend is voor de zelfidentiteit (denk aan de taal waarin men denkt), maar tegelijkertijd voor de sociale en collectieve identiteit. Taal gebruik je immers vooral om je te verstaan met anderen.

2.10 Dialectiek zonder doel

Individualisering is noch een eenduidig, noch een lineair proces. Het is een samengesteld proces. Het gaat gepaard met horten en storen en het is onduidelijk waar dit proces heengaat. Er is sprake van dialectiek zonder doel.

Individualisering is niet alleen een demografisch proces, of een cultureel proces of een economisch proces, enzovoort. Het is dat allemaal tegelijkertijd. Anders gezegd, het proces heeft demografische, economische, politieke, culturele én tijdruimtelijke kenmerken, met elk hun eigen uitsplitsingen en ontwikkelingsgang.

‘Met horten en storen’ verwijst naar de dialectiek, naar het verschijnsel dat maatschappelijke ontwikkelingen vaak weerstand en tegenkrachten oproepen. Die kunnen leiden tot vertraging van de ontwikkeling, maar ook tot verandering en vernieuwing ervan. Het kapitalisme heeft verzet van de arbeidersbeweging, het socialisme en het communisme opgeroepen, wat na de Tweede Wereldoorlog heeft geleid tot de verzorgingsstaat als nieuwe ontwikkeling.

De opkomst van de verzorgingsstaat was geen noodzakelijke uitkomst van het dialectische proces, maar een contingente. Een opkomst getekend door een samenloop van omstandigheden. De ervaringen uit het interbellum en de Tweede Wereldoorlog waren nieuwe en andere omstandigheden dan die vlak na de Eerste Wereldoorlog. Die andere omstandigheden maakten na de Tweede Wereldoorlog een nieuwe reactie mogelijk op de strijd tussen kapitaal en arbeid, resulterend in de verzorgingsstaat.

2.11 Tot slot

Individualisering is een langdurige en veelomvattende ontwikkeling. Alle onderliggende ontwikkelingen hebben een eigen ontwikkelingsgang en roepen eigen tegenkrachten op. De dialectiek in elk van die onderliggende ontwikkelingen heeft geen voorspelbare uitkomst, laat staan een doel. Iedere keer is de uitkomst van de ontwikkelingen en opgeroepen tegenkrachten afhankelijk van de dan geldende omstandigheden.

Dat betekent dat onduidelijk is waar het proces van individualisering naartoe leidt. Enerzijds is te verwachten dat dit proces doorzet. We zien immers al zeer lange tijd in alle deelontwikkelingen een toename van handelingsopties en keuzes, en daarmee een toenemende contingentie in de samengestelde ontwikkeling.

Aan de andere kant geeft het verleden geen garanties voor de toekomst. Er zijn belangrijke deelontwikkelingen waarbij tegenkrachten zorgen voor beperkingen van de keuzemogelijkheden. Zie de wereldwijde groei van autocratische regimes en inperking van democratische rechten, en het opdoemen van natuurlijke grenzen aan de economische groei.

Individualisering is geen doel en heeft geen doel. Het zet waarschijnlijk door, maar hoe dan is contingent. Het is niet onbepaald, maar evenmin te voorspellen.

Sporten in een individualiserende samenleving

We gaan in dit hoofdstuk eerst in op het begrip van sport dat we hanteren. Dit is een dynamisch sportbegrip, dat meebeweegt met de uitdijende wereld van sportachtige activiteiten. Vervolgens haken we in op de analyse van Crum van de ontwikkelingen in het sportsysteem. Hoewel ruim dertig jaar oud, is die analyse op hoofdlijnen nog steeds adequaat. In de daaropvolgende paragrafen actualiseren we die analyse en vullen we deze aan met accenten die oplichten vanuit het perspectief van individualisering.

Als het gaat om ontwikkelingen of megatrends die zich afspelen in de sport of waar de sport mee te maken heeft, is individualisering nooit ver weg. Men ziet die individualisering in de groeiende voorkeur voor individuele sporten en individuele sportbeoefening, zoals fitness, skaten, fietsen en wandelen. We sporten vaker alleen of in een informele of commerciële setting. Sporten in verenigings- en competitieverband verliest ‘marktaandeel’.

3.1 Een dynamisch begrip van sport

Drie decennia terug presenteerde Crum het essay ‘Over versporting van de samenleving. Reflecties over bewegingsculturele ontwikkelingen met het oog op sportbeleid’.²

Op geleide van Luhmanns systeemtheorie zag Crum als belangrijkste bewegingsculturele ontwikkelingen:

- de verzelfstandiging van het sociale systeem sport;
- een paradoxale gelijktijdigheid van lichaamsontkenning en opwaardering van lichamelijkheid; en
- de toenemende interne differentiatie van het sociale systeem sport.

De analyse van Crum ging gepaard met een dynamisch begrip van sport: een omschrijving van sport die kon meebewegen met de waargenomen bewegingsculturele ontwikkelingen. Hij zag geen heil in een ‘inperkende’ of ‘preciserende’ definitie van sport. Het leek hem beter gebruik te maken van ‘Wittgensteins familieverwantschap-idee’.³

‘Sport’ is een grote familie van verwante activiteiten. Die activiteiten delen met elkaar een of meer kenmerken die voor de buitenwereld herkenbaar zijn als sport.

² Crum (1991).

³ Crum (1991, p. 7).

De kern van die familie is (misschien beter: was) de in de vrijetijd en in verenigingsverband beoefende competitiesport. Commerciële topsport, fitness, esports en recreatief-sportief fietsen zijn hieraan verwante activiteiten. Deze familie van min of meer verwante sportachtige activiteiten groeit in omvang en diversiteit met de toenemende interne differentiatie van het sociale systeem sport.⁴

Een groeiende familie van verwante sportachtige activiteiten is precies wat je verwacht in een individualiserende samenleving. Daarbij is het te verwachten dat de leden van het oorspronkelijke kerngezin ouder worden. De kinderen uit het oorspronkelijke kerngezin vormen elk hun eigen kerngezin, terwijl de ouders vergrijzen en hun vitaliteit gaandeweg verliezen.

Zo beweegt fitness richting evenveel abonneementhouders als er unieke verenigingsleden zijn, en heeft deze zelf ook kinderen gekregen en geadopteerd (aerobics, cardio, zumba, calisthenics, yoga, en zo verder). Zelfs onder jongeren is fitness nu de 'grootste' sport. Topsport overvleugelt de amateursport in geld, volgers en zichtbaarheid in de media. Vormen van wielrennen, sportief-recreatief fietsen, wandelen en hardlopen, allemaal niet competitief en buiten verenigingsverband, domineren het lijstje populairste sporten. De familie sport biedt vandaag de dag elk wat wils.

3.2 Verzelfstandiging en interne differentiatie van het sportsysteem

Van de drie bewegingsculturele ontwikkelingen die Crum signaleerde, had de verzelfstandiging van het systeem sport begin 1990 al plaatsgevonden. In 'lichamelijke opvoeding' zien we het idee dat het individu geen gegeven is, maar een project. Het individu heeft potenties, die ontdekt en ontwikkeld kunnen worden in een context van opvoeding en scholing. Bij 'lichamelijke opvoeding' betreft dit het lichaam, dat ook niet langer een gegeven is. Het lichaam heeft potentie en talent, waar men aan knutselt om het te vervolmaken.

De vraag naar lichamelijke opvoeding ontstaat in de achttiende en negentiende eeuw in de moderniserende samenleving. In die samenleving is er behoefte aan mondige burgers, vaardige arbeiders en krachtige soldaten voor het volksleger.

Lichaamsoefeningen en lichaamsbeweging waren nodig om de verslechterende gezondheidstoestand bij de bevolking als gevolg van industrialisering en

⁴Een recent verschenen bundel over filosofie en wetenschap van sport en bewegen (Koster & Van Hilvoorde, 2024) bevestigt in het hoofdstuk met de titel 'Wat is sport' de werkzaamheid en actualiteit van het dynamische sportbegrip. Het hoofdstuk sluit als volgt af: 'Om de veelheid aan sportactiviteiten in beeld te krijgen en de ogen open te houden voor het ontstaan van nieuwe sporten, volstaat een voor eens en altijd geldende definitie niet. 'Sport' is een wezenlijk betwist concept, een begrip met een dynamisch karakter dat door de tijd verandert. Het begrip 'sport' is het beste te begrijpen als een familie van verschillende typen sportvormen, die een zekere verwantschap met elkaar hebben, die soms al jaren bestaan en soms ook relatief nieuw zijn. Kortom, een scherpe grens tussen sport en niet-sport is niet te trekken, maar we zien binnen de sportfamilie paradigmatische gevallen en grensgevallen van wat we als 'sport' aanmerken.' (Steenbergen & Van Hilvoorde, 2024, p. 283).

urbanisering tegen te gaan, terwijl de vraag naar gezonde en krachtige arbeiders en soldaten groeide. Om hieraan tegemoet te komen ontwikkelde zich een zelfstandig systeem sport.

De interne differentiatie van dit sportsysteem was begin jaren negentig van de vorige eeuw volop gaande. De commerciële topsport, de recreatieve sportbeoefening en fitness groeiden sterk in die tijd. Ze hebben zich inmiddels ontwikkeld tot een nieuwe generatie kerngezinnen in de familie sport (of: het sportsysteem).

Systeemtheoretici zien in de interne differentiatie van het sportsysteem een logische reactie op de toenemende complexiteit van de omgeving van het sportsysteem. Dit leidt tot meer verbindingen tussen het sportsysteem en de omringende sociale systemen en diversificatie van 'vragen aan' het sportsysteem. Zoals de vraag naar vermaak en materiaal voor de media, waar de topsport op inspeelt. En de vraag naar vulling van de in omvang groeiende vrije- en vakantietijd, wat een kans biedt voor recreatiesport en sportvakanties.

3.3 Gelijktijdige ontkenning en waardering van de lichamelijke

De derde bewegingsculturele ontwikkeling waar Crum van spreekt, is de 'paradoxe gelijktijdigheid van lichaamsontkenning en opwaardering van lichamelijke'. De 'lichaamsontkenning' volgt uit de economische en technologische ontwikkelingen in de moderniteit. Die hebben het menselijk lichaam steeds meer 'buiten haken' gezet.

We werken nu met ons brein. We verplaatsen ons met auto, trein of vliegtuig. Verder doen we steeds meer digitaal. Met als resultaat dat we alleen nog zitten of liggen. Velen hoeven hun lichaam nauwelijks nog te gebruiken, en doen dat dan ook niet meer. Met alle gevolgen van dien voor conditie, gewicht en algehele gezondheidstoestand. Het lichaam neemt 'wraak' op de verwaarlozing ervan en de ontkenning van het belang van een gezond lichaam.

Als tegenbeweging ontstaat er een nieuwe vraag naar zorg voor het lichaam. Het lichaam krijgt een opwaardering van 'instrument' ('de menselijke motor') voor werk, verplaatsing, leger en huishouding, naar doel op zich. De lichamelijke wordt iets waar je zelf aan kunt 'werken'.

Het lichaam hóéft niet meer te bewegen. Het individu heeft de optie om het te laten bewegen, het te verfraaien en het gezonder te maken. Daarvoor is allerlei nieuw aanbod ontstaan, waaronder de steeds verder uitdijende fitnessindustrie.

Crum leunde hier in zijn analyse op Duitse socioloog Bette. Bette benadrukte dat de opwaardering van het lichaam, in een tijd waarin het zo goed als overbodig is geworden, samenhangt met meer factoren.

Bette zag als andere factoren onder meer 'de door de steeds verder gaande maatschappelijke differentiatie in de hand gewerkte individualisering' en de 'voor het moderne bestaan kenmerkende ervaring van tijdgebrek, versnelling, jachtigheid en toekomstgerichtheid'. Vervolgens, als 'de toekomst het heden continu inhaalt', is het niet zo verrassend dat 'de behoefte aan aandacht voor het hier en nu opkomt'.

'Daarmee wordt de opwaardering waarschijnlijk van die instantie, die doorlopend het "hier en nu" representeert en die zelfs dan nog zin en betekenis aangeeft wanneer andere sociale verbanden geen overtuigende zin meer ter beschikking kunnen stellen: het lijf (...). Het lichaam vormt een algemeen beschikbare en ook nog beïnvloedbare grootheid; een grootheid waaraan effecten tot stand kunnen worden gebracht, kunnen worden afgelezen en ook nog kunnen worden gevoeld. Het is tot een belangrijk symbool voor een nog controleerbare werkelijkheid geworden. Er kunnen merktekens op worden aangebracht en er kunnen sporen op worden achtergelaten. Het biedt zich aan als centrum van ervaren en handelen, omdat het als onmiddellijk en levenslang correlaat van psychische systemen op bijzondere wijze in staat is zekerheid te concretiseren. Via hun lichaam kunnen mensen niet alleen in zichzelf ingrijpen, maar ook kunnen ze, door zich sociaal zichtbaar te maken, op de samenleving reageren.'⁵

3.4 De actualiteit van de versporting van de samenleving

Crums analyse van de versporting van de samenleving is nog steeds actueel. De familie van sportachtige activiteiten blijft uitbreiden. Sport is geen eiland meer, maar overall aanwezig en zichtbaar in het dagelijks leven.

De relatieve betekenis van het oorspronkelijke 'kerngezin' (de competitiegerichte amateursport in verenigingsverband) neemt af en kampt met een 'leegnestsyndroom'. De dynamiek zit bij (klein)kinderen en (achter)neven en -nichten, zoals de zich richting professioneel vermaak ontwikkelde topsport, recreatieve vormen van sportbeoefening en activiteiten gericht op lichaam en geest. Dit differentiërende sportsysteem zorgt voor een continue uitbreiding van handelingsopties en draagt zo bij aan de individualisering van sportpraktijken.

Dertig jaar later en vanuit het perspectief van individualisering kunnen we de analyse van Crum wel op enkele punten actualiseren en aanvullen. We doen dat bij:

- de 'controleerbare werkelijkheid van het lichaam';
- de rol van de nieuwe media bij de kennis over hoe het ook anders kan en erkenning van wat men doet;
- informalisering;
- consumentisme;
- de afnemende langdurige betrokkenheid bij organisatorische verbanden; en
- de flexibilisering van sportpraktijken.

⁵ Bette, aangehaald in Crum (1991, p. 25).

3.5 De controleerbare werkelijkheid van het lichaam

Op het eerste gezicht lijkt het hierboven aangehaalde citaat van Bette, als we ‘merktekens’ vervangen door tattoos, op een eigentijds citaat. In onze individualiserende maatschappij is ons lichaam uitermate belangrijk voor onze zelfidentiteit en onze sociale identiteit. Dat is omdat steeds meer aspecten van onze lichamelijke verschijning niet meer ‘natuurlijk’ zijn en traditioneel bepaald, maar de uitkomst van de weging van verschillende handelingsopties. In die zin kan men spreken over ‘de controleerbare werkelijkheid van het lichaam’.

Bij de weging van handelingsopties spelen voor individuen meerdere factoren om rekening mee te houden, zoals zelfbeeld (‘hoe wil ik dat mensen mij zien’), zucht naar erkenning, gezondheid, de kosten van de diverse opties, kennis, dwang of toestemming van anderen, en zo verder.

Bij vrijwel al die afwegingen is er een link met sporten en bewegen. Soms in randvoorwaardelijke sfeer: dan heeft men kennis, middelen en toestemming van anderen nodig voor bepaalde vormen van sporten of bewegen. En soms meer in de instrumentele sfeer: dan draagt een bepaalde vorm van sporten of bewegen bij aan het nagestreefde zelfbeeld, de zucht naar erkenning of de gezondheid. De precieze afweging die mensen maken draagt bij aan een ‘individuele werkelijkheid van het lichaam’.

Maar de uitspraak ‘controleerbare werkelijkheid van het lichaam’ is makkelijk mis te verstaan. Het kan niet betekenen dat het lichaam volledig controleerbaar is, in de zin van ‘stuurbaar’ en geheel vorm te geven naar eigen wens. Daarvoor zijn er te veel mensen met (ernstig) overgewicht of ondergewicht, een verslaving, een beperking of chronische ziekte, een slechte conditie en zo verder. Mensen die daar graag vanaf willen, maar dat om een of andere reden niet kunnen, hoe lang of vaak ze dat ook proberen. En te veel mensen die niet zozeer met beperkingen te maken hebben, maar de motivatie ontberen om de werkelijkheid van hun lichaam te controleren en iets te doen aan sporten of sportief bewegen.

De term ‘reflexieve werkelijkheid van het lichaam’ geeft beter weer wat hier speelt. Dit is het besef dat de werkelijkheid van het lichaam ook ‘anders zou kunnen zijn’. De werkelijkheid van het lichaam is de uitkomst van een contingent proces. Die uitkomst is, terugkijkend, deels te begrijpen en te verklaren. Zo hebben mensen bepaalde ervaringen en ontwikkelen ze in hun leven kennis, die een rol spelen in de afwegingen die men maakt voor de (toekomstige) werkelijkheid van het lichaam.

Maar dit betekent niet dat men op basis van wat men leert van de ervaringen en kennis uit het verleden, altijd de stap maakt naar effectieve veranderingen in de werkelijkheid van het lichaam in de richting van een bepaald wensbeeld daarvan.

Ten eerste doen zich in de toekomst nieuwe ontwikkelingen voor, die men niet kent uit het verleden, maar die evengoed van invloed (gaan) zijn op de werkelijkheid van

het lichaam. Denk bijvoorbeeld aan veroudering, ongelukken, pandemieën en de komst van nieuwe medicijnen of behandelmogelijkheden.

Ten tweede waren, zijn en komen er ontwikkelingen die voor het individu niet te voorspellen en niet te beïnvloeden zijn. Veel ziekten, gezondheidsschade veroorzakende milieuverontreinigingen en ongelukken 'overkomen' het individu. De 'keuze' is niet voor of tegen deze ziekte, milieuverontreiniging of dit ongeluk. De 'keuze' is hooguit hoe ermee om te gaan.

Ten derde gaat er in de reflectie op de werkelijkheid van het lichaam van alles mis. Men ziet, kent of snapt bepaalde ontwikkelingen of invloeden niet. Men krijgt niet de goede informatie of nep-informatie aangereikt. Of men koestert een niet adequaat zelfbeeld.

Tot slot is het mogelijk dat de leerervaring negatief is. Bijvoorbeeld omdat gewenste aanpassingen van de werkelijkheid van het lichaam (zoals afvallen, beter worden in een sport, conditieverbetering of stoppen met alcoholgebruik) in het verleden zijn mislukt. Of er sprake was van weerstand uit de sociale omgeving of (sociale) onveiligheid in de sport- of beweegomgeving.

Kortom: de 'werkelijkheid van het lichaam' is contingent en niet 'controleerbaar' in de betekenis van door het individu effectief stuurbaar naar een bepaald doel of wensbeeld. De 'werkelijkheid van het lichaam' wordt wel 'gecontroleerd' in de betekenis van 'reflexief gemonitord'. De meeste mensen hebben een bepaald wensbeeld waar het gaat om de werkelijkheid van hun lichaam, en een aanzienlijk deel daarvan doet pogingen dat wensbeeld dichterbij te brengen. Tegelijkertijd verschillen mensen in dat wensbeeld, in de mate waarin ze in staat en gemotiveerd zijn daarnaartoe te werken, en in de context van omstandigheden en ontwikkelingen die inwerken op de werkelijkheid van hun lichaam.

Omdat elk lichaam uniek is en 'drager' van een persoon, is de reflexieve monitoring van de werkelijkheid van het lichaam cruciaal in het proces van individualisering. De reflexieve monitoring betreft zowel de schakeling van praktijken op het individuele levenspad, waarbij het lichaam dient als voertuig op dat levenspad, als de vormgeving en aankleding van dat lichaam en de wijze waarop het zich beweegt op het levenspad.

Voor sporten en bewegen impliceert dit dat mensen reflexief monitoren hoe sporten en bewegen bijdragen aan de gewenste werkelijkheid van het (eigen) lichaam, aan hun zelfidentiteit en nagestreefde sociale identiteit.

Nieuwe opties voor 'werken aan' de gewenste werkelijkheid van het lichaam, zoals fitnessvarianten, voedingssupplementen en apps, zijn additioneel aan de opties die al langer bestaan, zoals het plezier dat men toedicht aan de onderscheiden sportvormen, wel of niet deelnemen aan een competitie, wel of niet trainen, en wel of niet meegaan in de keuzes die relevante anderen maken.

De nieuwe opties en lichaamsrelevante overwegingen vergroten de contingentie en maken de totale afweging complexer. De individualisering van sportpraktijken is een zichzelf versterkend proces geworden. Zowel in de afwegingen van het individu als in die van relevante anderen is meer nadruk komen te liggen op de (gewenste) werkelijkheid van het eigen lichaam..

De nieuwe sportmogelijkheden suggereren een kortere weg naar de gewenste werkelijkheid van het lichaam. Ze zijn flexibeler en makkelijker in te passen in de vormgeving van het levenspad. Dit gaat ten koste van gezamenlijke beoefening van competitiesport.

3.6 Sociale media en 'hoe het ook anders kan'

Weten dat en hoe 'het ook anders kan' en dat wat is ook anders had kunnen zijn, is een belangrijke drijfveer in het proces van individualisering. Tot de jaren negentig verliep de verwerving van kennis over hoe zaken ook anders (hadden) kunnen zijn voornamelijk via scholing, gedrukte media, televisie en (fysieke) sociale contacten. Met de komst van internet, smartphones en sociale media is hier een enorme versnelling in gekomen.

Aanvankelijk heerste het idee dat internet zou leiden tot transparante kennis. Iedereen zou makkelijk bij dezelfde objectieve kennis kunnen komen en altijd beschikken over de nieuwste versie van de feitelijke werkelijkheid.

Inmiddels is dat idee achterhaald en hebben we ook 'alternatieve feiten'. De sociale media zorgen voor parallelle werkelijkheden voor specifieke (virtuele) gemeenschappen ('bubbels'). Dit werkt door in sporten en bewegen. In de verschillende parallelle werkelijkheden circuleren onderscheiden gewenste werkelijkheden van het lichaam en 'bijpassende kennis' over 'oorzaken' van afwijkingen van de gewenste werkelijkheid, en interventies en oplossingen om toe te werken naar de gewenste werkelijkheid van het lichaam.

De sociale media werken op commerciële basis. Ze zijn er om geld mee te verdienen en winst mee te maken. Geld verdienen gaat door verkoop van reclamemogelijkheden en doorverkopen van informatie over de bezoekers. Hoe meer bezoekers, hoe meer inkomsten. De bezoekers trekt men met 'inhoud' (content). De 'bubbels' zijn de groepen aangetrokken door bepaalde inhoud. Daarbij is het irrelevant of die inhoud waar, transparant, feitelijk, objectief en reproduceerbaar is. Als die inhoud maar werkt om een bepaalde groep aan te trekken en de aandacht ervan vast te houden.

Dat betekent dat de wens- en voorbeelden van lichaamswerklikheden op Instagram, op TikTok of gepromoot door influencers niet reëel en haalbaar hoeven te zijn. Beelden en uitspraken kunnen zelfs zijn gemanipuleerd. Zo dragen de sociale media bij aan het vergroten van de contingentie, zelfs voorbij wat empirisch gezien zou kunnen zijn, en daarmee de individualisering.

De sociale media zorgen verder voor versnelling van de verspreiding van kennis, (alternatieve) feiten, wensbeelden, voorbeelden, aanpakken en oplossingen. Met de sociale media doen ruimtelijke en sociale afstanden er niet of nauwelijks meer toe. Met de smartphone heeft men instant toegang tot het wereldwijde web en wat men er *waar dan ook* op zet.

Dat geldt in iets mindere mate voor *wat wie er dan ook* op zet. Maar dat heeft meer te maken met de bubbels waarin men verkeert of wenst te verkeren en met taalbarrières en browsers die men gebruikt, en minder met de sociale hiërarchieën uit het verleden. Die snelle verspreiding van kennis en (alternatieve) feiten betreft ook sport, bewegen en de werkelijkheid van het lichaam. Dit vergroot de contingentie en draagt zo bij aan individualisering van sportpraktijken.

Tot slot spelen sociale media een belangrijke rol in de flexibilisering van het levenspad. Ze faciliteren reserveren en maken van afspraken, en heffen tijdruimtelijke beperkingen op bij de schakeling van dagelijkse praktijken, waaronder sport- en beweegpraktijken. We gaan hierna in een aparte paragraaf dieper in op de relatie tussen flexibilisering en individualisering van sportpraktijken.

3.7 Informalisering

De individualiserende samenleving draagt bij aan, wordt versterkt door en wordt zichtbaar in de informalisering van sportpraktijken.

Bij informalisering gaat het erom dat mensen in een minder hiërarchische verhouding tot elkaar komen te staan. Ze gaan minder formeel en op een minder gereguleerde wijze met elkaar om.

Informalisering en individualisering zijn grotendeels overlappende processen. Gezagsrelaties verzwakken omdat mensen veel meer alternatieve handelingsopties krijgen. Ze krijgen meer opties om zich te onttrekken aan de dwang en geldende regels binnen één specifieke groep. Daarmee vergroot de contingentie en krijgen we een grotere verscheidenheid aan individuele levenspaden.

De minder sterk hiërarchische verhoudingen en minder afdwingbare groepsgebonden regels geven mensen meer ruimte om, voortgedreven door een eigen levensverhaal en nagestreefde wensbeelden, op eigen wijze om te gaan met de contingentie en de verschillende handelingsopties die zich voordoen.

Vertaald naar sport impliceert informalisering dat mensen beschikken over meer alternatieve handelingsopties voor sport dan ooit tevoren. Alternatieven geven op zichzelf al een gevoel van vrijheid. Daarnaast zorgen ze voor een machtsverschuiving in de relatie van het individu tot 'sportaanbieders'. Waar de regels niet (meer) bevallen, heeft het individu de mogelijkheid dit laten merken en zich er niet meer door laten sturen.

De sportaanbieder heeft steeds minder sanctiemogelijkheden, en kan de leden niet hiërarchisch en dwingend tegemoet treden. Doet 'de oude garde' dit wel op de slechts door die oude garde bezochte ALV en probeert die oude garde de vereniging als vanouds te blijven 'sturen', dan is de kans steeds groter dat de leden afhaken en hun heil elders zoeken, en vinden.

3.8 Consumentisme

Met consumentisme is bedoeld de drang tot consumeren, vooral om een gewenste identiteit uit te dragen en te laten zien wie men is en wat men wil. Consumeren is een relatief makkelijke en flexibele manier om je identiteit vorm te geven. Je hebt vooral geld nodig. Heb je dat, dan koop je wat je nodig hebt ((sport)kleding, reukwaters, 'merktekens', auto, vakantie, telefoon, en zo verder). Zo kun je laten zien wie je bent, wat je belangrijk vindt en waar je naar streeft.

Consumptie beidt flexibiliteit. Bevalt een bepaald element, of zelfs de hele identiteit niet meer, dan koop je nieuwe spullen voor een nieuwe identiteit. Snel geld en rijkdom zijn daarom gewenst. Die bieden je direct de mogelijkheid om vorm te geven aan de gewenste identiteit. En om erkenning van anderen te krijgen voor die identiteit.

'Aan een identiteit werken' kan op meer manieren dan door te consumeren. Over het algemeen vragen die meer tijd en volharding dan consumeren. Zo is om een (bekwame) basketballer, judoka of tennisser te zijn langdurige oefening nodig. Verder een zodanige betrokkenheid bij die activiteit dat men zich erin verdiept, frequent traint en wedstrijden speelt. Men volhardt, ook na nederlagen, ziektes, blessures en ander ongemak en tegenslagen.

Men heeft hierbij een sociaal netwerk van medespelers, trainers, clubgenoten en tegenstanders. Dat netwerk maakt de ontwikkeling van het individu tot basketballer, judoka of tennisser mogelijk. Het biedt begeleiding, stimuleert en ondersteunt. Het is cruciaal om het individu de erkenning te doen toekomen die past bij zijn of haar carrière als basketballer, judoka of tennisser. Op deze wijze kerft de sportieve identiteit in en zet de betreffende sport een stempel op iemands identiteit.

Met karakter bedoelen we de ingesleten of ingekerfde elementen in iemands identiteit. Meestal zijn dit identiteitskenmerken die men, in elk geval voor zichzelf, belangrijk vindt of bij zichzelf vindt horen. De kenmerken waarvoor men erkenning zoekt en krijgt. Dat laatste betekent dat karakter meer is dan wat het individu denkt of voelt.

Karakter moet zichtbaar zijn in wat het individu zegt en doet, willen anderen deze kenmerken zien, herkennen en erkennen. In dat zeggen en doen moet volharding zitten. Uitspraken en gedragingen moeten in telkens wisselende omstandigheden op vergelijkbare wijze terugkomen, wil er sprake zijn van een identificeerbaar karakter van het individu.

Karakter heeft baat bij een min of meer stabiele omgeving, bij tradities, routines en een stabiel sociaal netwerk van relevante anderen. Een omgeving met niet te veel handelingsopties en niet continu nieuwe handelingsopties. In zo'n omgeving slijten uitspraken en gedragingen in en worden ze voor anderen herkenbaar als passend bij een bepaald individu.

Consumeren daarentegen past bij een vlottende omgeving met veel handelingsopties en vluchtige sociale netwerken. Een omgeving waarin mensen elkaar niet echt (kunnen leren) kennen op basis van interacties gedurende een langere tijd en in meerdere (typen) situaties (familie, werk, buurt, kerk, vereniging, en zo verder).

(Opzichtige) consumptie gedijt in een omgeving waar mensen kortstondig met elkaar omgaan, in een enkele situatie. De ander identificeren moet in die situaties snel. Identificeren gaat dan vooral op basis van uiterlijke kenmerken, voortvloeiend uit het consumptiegedrag van het individu.

Individualisering spoort beter met consumeren dan met karaktervorming zoals hierboven beschreven. Net als in de andere domeinen in het leven geldt voor sport en bewegen dat de handelingsopties zijn verveelvoudigd. Zeker in de meer stedelijke gebieden zijn de (sport)netwerken vluchtiger dan ooit.

Fitness in al zijn varianten, fietsen, skeeleren, hardlopen, wandelen, bowlen en padel zijn allemaal consumptieve en informele vormen van sport- en beweeggedrag. Je stapt er makkelijk in, op het moment dat het je uitkomt, op de plaats waar je bent. Je weegt zelf af hoe je de activiteit beoefent, hoe frequent en met welke intensiteit. Je hebt geen jarenlange training en gespeelde wedstrijden nodig voor opstelling in een team dat speelt op (door anderen) vastgestelde tijden en plaatsen. Je hoeft niet in een shirt van de club te spelen. Hoe jij eruitziet is een afweging die je zelf maakt.

3.9 Wegvallen structurele betrokkenheid bij sociale organisaties

Samenhangend met de hiervoor benoemde trends neemt de binding met sociale organisaties af. Dit geldt voor allerlei typen organisaties, zoals de school, de organisatie waar men werkt, de staat, de vakbond, de kerk en de (sport)vereniging.

Mensen zitten over het algemeen langer dan vroeger in een scholingstraject. Maar in dat traject wisselt men wel enkele keren van school. Die scholen (van basisschool tot universiteit) staan vaak op verschillende locaties. De populaties op die scholen verschillen, mede vanwege selectieprocedures in het onderwijs. Individuen hebben zo te maken met steeds wisselende groepen in hun scholingstraject.

Een leven lang werken bij dezelfde baas en op dezelfde plek wordt een zeldzaamheid. Uitzendwerk, flexwerk, banen combineren en een bestaan als zzp'er nemen een hoge vlucht. In loondienst wisselt men om de zeven jaar van baan.

Aansluiten bij een vakbond is minder relevant en van woonplaats wisselen normaal. Dat laatste maakt het lastiger een leven lang lid te blijven bij dezelfde vereniging.

Er is een wisselwerking tussen de veelheid aan alternatieven, hoppen tussen organisaties en de wederzijdse betrokkenheid van organisatie en individu. Aan de ene kant hebben organisaties steeds minder grip op hun 'leden' en minder gezag en sturingsmogelijkheden (zie 'informalisering').

Aan de andere kant ontstaat daarmee meer ruimte voor individuele variatie en minder betrokkenheid van het individu bij die organisaties. Er is minder kans en tijd om een diepgaande relatie tussen individu en organisatie op te bouwen. Omdat er alternatieven zijn en de relatie van kortere duur is, is het belang van het individu om een relatie op te bouwen met de organisatie minder groot.

Een relatie met een commerciële sportaanbieder kan zonder probleem vluchtig zijn. Bij individueel sporten is er amper een relatie meer met wat voor organisatie dan ook. Maar voor sportverenigingen is de betrokkenheid van leden cruciaal. Dat geldt zeker voor de sportverenigingen die volledig afhankelijk zijn van de inzet van vrijwilligers voor de continuïteit van de vereniging.

Vrijwilligerswerk drijft deels op 'individuele' motieven, zoals de lol in het vrijwilligerswerk ('leuk om iets te organiseren'). Of de ervaring die men ermee opdoet, bijvoorbeeld in aansluiting op het werk dat iemand heeft (denk aan trainingen geven met een pedagogische achtergrond).

Maar bij taken die een meer structurele inzet vragen, zoals bestuurstaken, en/of taken die meer op de achtergrond spelen, zoals ledenadministratie, schoonmaken en kantinebeheer, moeten 'clubliefde', het besef dat je allemaal een steentje moet bijdragen om de club draaiende te houden en 'iets terug doen voor de club' voor de motivatie zorgen. Dat type motivatie is moeilijk op te brengen als de band met de club minder sterk is en men slechts enkele jaren lid is van de club en nog zoveel andere handelingsopties heeft.

3.10 Flexibilisering van sportpraktijken

Individualisering gaat gepaard met flexibilisering en kan niet zonder flexibilisering. Soms ziet men individualisering en flexibilisering zelfs als synoniemen. Dat is vooral het geval als de nadruk ligt op de verruiming van het aantal handelingsopties in het dagelijkse leven.

Sociale media, informalisering, consumentisme en afnemende betekenis van organisatorische verbanden staan in wisselwerking met flexibilisering. Ze zorgen voor flexibilisering, maar tegelijkertijd veronderstellen ze flexibilisering.

Een bedrijf dat een nieuwe sport of een nieuwe sportfiets, nieuw sportshirt of nieuw racket op de markt brengt, zorgt voor meer contingentie en flexibiliteit. De nieuwe aanbieder ziet graag dat de consument 'kiest' voor dit nieuwe aanbod. Op dat

moment is de consument bij voorkeur 'flexibel': niet 'gebonden' aan een andere sport of een ander merk. Maar vervolgens is de inzet van de nieuwe aanbieder gericht op het creëren van 'merktrouw' en dus vermindering van de flexibiliteit aan de kant van de consument. Men ziet de consument immers graag terug voor vervolgactiviteiten en vervolgaankopen.

Flexibilisering is zo de resultante van de afweging tussen merktrouw als karaktereigenschap en de mogelijkheid het 'ook anders te kunnen doen'. Dat laatste leidt bijvoorbeeld tot een andere sport of doel om voor te sporten.

De afweging kan ook procedureel zijn en gericht op het openhouden of vergroten van opties. Dan gaat men voor een lage prijs, waardoor er meer geld en dus meer handelingsopties overblijven. Of minder bijkomende verplichtingen, zodat men niet vastzit aan afspraken om structureel iets op een bepaalde tijd of plaats te doen.

Mensen lijken steeds meer de procedurele afweging te maken. Ze prefereren mogelijkheden om te kunnen blijven schakelen met de continue uitbreiding van het aantal handelingsopties.

3.11 Tot slot

Crums analyse van de versporting van de samenleving en de onderliggende bewegingsculturele ontwikkelingen blijft actueel. We zien nog steeds de spanning tussen het in toenemende mate 'overbodig' worden van het lichaam in werk, huishouden, vrijetijd en verplaatsingen enerzijds, en anderzijds de noodzaak van het lichaam om in beweging te blijven en fysiek uitgedaagd te worden. Bewegen is niet vanzelfsprekend meer, iets wat volgt uit wat men heeft te doen op een dag. Het is nu onderwerp van reflexieve monitoring en een optie in de dagelijkse handelingen.

Het sportsysteem is verder verzelfstandigd en intern gedifferentieerd. Dit spoort met de individualiserende samenleving, die gedreven wordt door het besef dat dingen ook anders kunnen en de verruiming van handelingsopties.

We kunnen Crums analyse verder verfijnen en uitwerken met ontwikkelingen als de werking van de nieuwe media, informalisering, consumentisme, wegvallen van betrokkenheid bij organisaties en flexibilisering. Dit zijn ontwikkelingen die oplichten in het perspectief van individualisering. Elk van deze ontwikkelingen heeft een wisselwerking met de interne differentiatie van het sportsysteem.

Sporten in een individualiserende samenleving betekent uiteindelijk een versplintering van het naoorlogse sportlandschap en diverser sportgedrag op individueel niveau. De vormgeving van sportpraktijken is in toenemende mate de resultante van individuele afwegingen en in afnemende mate van organisatorische. Belangen en eisen van bovenindividuele sportbonden en verenigingen, competities en trainingen leggen het af tegen individuele belangen, zoals flexibiliteit in de tijdsindeling en kunnen consumeren in plaats van een bijdrage moeten leveren als vrijwilliger.

Implicaties voor sportbeleid

De vraag in dit hoofdstuk is wat mogelijke implicaties zijn van voorgaande beschouwing voor het sportbeleid, in het bijzonder van de Rijksoverheid. Ervan uitgaande dat het sportbeleid beoogt veranderingen tot stand te brengen in en met het sportsysteem, gaan we in dit hoofdstuk in op wat de individualisering in dat sportsysteem doet, en wat de invloed is op het sportbeleid. Het gaat ons dus vooral om de (nieuwe) uitdagingen waarvoor de individualisering van sportpraktijken het sportbeleid stelt.

Voor alle duidelijkheid onderstrepen we hier dat het sportbeleid hooguit kan reageren op het proces van individualisering van sportpraktijken, maar dit proces niet kan keren of sturen. Individualisering is daarvoor een te alomvattend, langdurig en grootschalig (wereldwijd) proces, gevoed door te veel culturele, politieke, sociale en economische bronnen.

Er doen zich wel tegenreacties voor (zoals nationalisme, nativisme, confessionalisme en racisme). Die worden opgeroepen door het proces van individualisering zelf, tegenbewegingen en politieke entrepreneurs. In dit krachtenveld is de 'kracht' van het sportbeleid simpelweg veel te klein om van invloed te zijn op zo'n 'megatrend' als individualisering.

4.1 Sportmodi en waarden van sport

Crum laat zijn 'reflecties over bewegingsculturele ontwikkelingen' landen in een afsluitend hoofdstuk met als titel: 'Gedifferentieerde sport, gedifferentieerd beleid'.

De interne differentiatie van het sportsysteem betreft het ontstaan van allerlei verschillende sportvormen of, in Crums woorden, 'sportmodi'. In een schema kruist Crum de zeven door hem onderscheiden sportmodi met de belangrijkste waarden waaraan die sportmodi, positief of negatief, bijdragen.

Het gaat hier om waarden die tot 1990 in diverse sportnota's aan sport werden toegeschreven. Het huidige beleid kent relatief iets meer gewicht toe aan de waarden 'gezondheid' en 'nationale representatie'. Dat neemt niet weg dat de andere vier waarden – 'individuele ontplooiing en vorming', 'sociale integratie', 'passieve recreatie' en 'actieve ontspanning' – nog steeds relevant zijn in het sportbeleid.

Vandaag de dag is er wel meer waardering voor sport als bedrijfstak of economische sector, die zorgt voor innovatie, verbetering van het vestigingsklimaat, omzet en werkgelegenheid. Daarom zouden we de economische waarde als zevende waarde aan het schema van Crum kunnen toevoegen.

Gegeven de interne differentiatie van het sportsysteem in diverse sportmodi suggereert Crum vervolgens een gedifferentieerde beleidsinzet. Daarbij kijkt men vanuit het beleidsperspectief naar de bijdragen van de onderscheiden sportmodi aan de diverse waarden van sport.

Zo is vooral inzet op de (traditionele) 'wedstrijdsport' gewenst. Deze sportmodus scoort de meeste plusjes (op 'individuele vorming en ontplooiing', 'sociale integratie', 'gezondheid' en 'actieve ontspanning') en een +/- op passieve recreatie. Dat laatste omdat op lokaal en regionaal niveau mensen komen kijken naar amateurwedstrijden.

Aan de andere kant kan de beleidsinzet bij avontuursport en cosmetische sport wat Crum betreft beperkt tot nul blijven. Zij redden zich in een commerciële setting en dragen maar weinig bij aan de onderscheiden waarden van sport. Om negatieve effecten bij deze sportmodi (de minnetjes) tegen te gaan valt te denken aan kwaliteitsbewakende regelgeving.

De vraag die we ons nu stellen is wat de individualisering van sportpraktijken betekent voor de bijdragen van de onderscheiden sportmodi aan de geïdentificeerde waarden.

Voordat we deze vraag proberen in meer algemene zin te beantwoorden, kijken we eerst naar de bijdragen van de diverse sportmodi aan de waarde die vanuit het individualiseringsperspectief als eerste oplicht: de individuele vorming en ontplooiing.

4.2 Sportmodi en de waarde van individuele vorming en ontplooiing

Bijna alle sportmodi dragen volgens Crum in meer of mindere mate bij aan individuele vorming en ontplooiing.

Bij topsport plaatst Crum een +/- . Topsport biedt enerzijds 'een unieke kans [...] om individueel (sport)talent te ontwikkelen. Anderzijds gaat dit 'helaas meestal gepaard [...] met inperking van de kansen voor algemene vorming van het betrokken individu'.⁶

Crum wijst er terecht op dat kiezen voor het levenspad van topsporter de mogelijkheden voor 'algemene vorming van het individu' beperkt. Tegelijkertijd is het altijd zo dat de keuze voor het een de keuze voor iets anders uitsluit of beperkt. Met andere woorden, die beperkte 'algemene vorming' is de keerzijde van de medaille. Dit geldt voor iedereen die kiest voor een bijzonder of gespecialiseerd en onderscheidend levenspad.

⁶ Crum (1991, p. 38).

De optie om zich als topsporter te ontwikkelen vergroot het totaal aan levensstijlopties en de contingentie voor getalenteerde sporters. Kunnen opteren voor een bestaan als topsporter betekent een grotere variatie in levensstijlkeuzes en daarmee individuele vorming en ontplooiing.

Vanuit het individualiseringsperspectief is het overigens zinvol de individualisering van de vorming en ontplooiing van mensen analytisch te scheiden van de waardering daarvan. Iedereen vormt en ontplooit zich, en steeds vaker gebeurt dat op een individuele wijze. Maar hoe (de uitkomsten van) die vorming en ontplooiing inhoudelijk te beoordelen hangt samen met het gehanteerde perspectief van waaruit men dat doet.

Crum waardeert het kennelijk negatief dat een topsporter met beperkingen te maken krijgt in zijn of haar 'algemene vorming'. Een ander waardeert het wellicht juist positief dat de topsporter zich voor de volle honderd procent focust op zijn of haar sport.

Crum zet een +/- bij de bijdragen van fitness en 'lust/prest/pleziërsport'⁷, en een min bij de bijdrage van 'cosmetische sport'⁸ aan de waarde individuele vorming en ontplooiing. Die laatste vorm van sport is bij Crum min of meer per definitie een vorm van 'narcistisch werken' aan het eigen lichaam. In zijn ogen staat dat haaks op individuele vorming en ontplooiing.

Iets algemener ziet Crum niet hoe een eendimensionale instrumentele inzet van een vorm van sport als fitness, lust/prest/pleziërsport of cosmetische sport aan deze waarde bijdraagt. Al helemaal niet wanneer mensen hun lichaams oefeningen eigenlijk meer als plicht dan als genoeg beleven.

Vanuit een individualiseringsperspectief is de mate van instrumentele beoefening van een sportachtige activiteit niet zo relevant. Ook hier geldt weer dat er meer handelingsopties zijn door het aanbod van fitness, vakantie- en cosmetische sport. Dat leidt tot een grotere variëteit aan gedragsvormen en levenspaden.

Natuurlijk valt te betwijfelen of een eenzijdige aandacht voor (de uiterlijke vorm van) het eigen lichaam verstandig is. Dat laat onverlet dat velen die uiterlijke vorm van het lichaam tegenwoordig reflexief monitoren. Er zijn bovendien veel opties ontstaan om te proberen hierop te 'sturen'. Aldus is de individuele variatie in (aandacht voor de eigen) lichaamsvorm toegenomen.

Kortom, vanuit het perspectief van individualisering zorgt de uitbreiding van sportmodi voor meer handelingsopties. Er ontstaan zo meer mogelijkheden om met onderscheiden sportpraktijken vorm te geven aan een grotere variëteit van

⁷ Hiermee bedoelt Crum sportvormen die als belangrijkste motief plezier kennen en vaak in een vakantiecontext worden aangeboden en beoefend. Denk aan zwembaden en fitness op cruiseschepen en allerlei vormen van strand- en watersport.

⁸ Bij cosmetische sport is het belangrijkste motief voor deelname het uiterlijk en de zichtbare vorm van het lijf. Dit betreft vooral varianten van bodybuilding.

levenspaden. Sinds 1990 heeft deze ontwikkeling doorgezet door de verdere interne differentiatie van de onderscheiden sportmodi en de komst van nieuwe sportmodi, zoals urban sports en esports. Daarmee zijn de mogelijkheden voor individuele vorming en ontplooiing toegenomen.

Beleidsmatig levert deze ontwikkeling twee lastige puzzels op. De doorgaande differentiatie in sportmodi levert meer mogelijkheden op voor individuele vorming en ontplooiing. Dit is een maatschappelijk proces en niet inherent inhoudelijk positief of negatief.

Er is een inhoudelijk kader van waarden en normen nodig om uitspraken te kunnen doen over gewenste en ongewenste uitkomsten van vorming en ontplooiing. Bijvoorbeeld bij topsport: hoeveel focus op één specifieke sport is gewenst, en hoeveel algemene vorming en ontplooiing? Of bij fitness: dat mensen dit meer uit plicht dan uit genoegen doen, kan men ook zien als uiting van positieve waarden als volharding en doelgerichtheid, die nodig zijn om zich karaktervol te vormen en te ontplooien?

De tweede puzzel is de afweging tussen de waarde 'individuele vorming en ontplooiing' en de waarde 'sociale integratie'. Als je de eerste waarde ziet als een verbijzondering van individualisme, en de tweede van collectivisme, is de vraag of er tussen deze twee waarden geen spanning zit. Succes op de ene waarde gaat dan ten koste van succes op de andere waarde. In de volgende paragrafen gaan we dieper in op deze spanning.

4.3 Individualisering ondermijnt de integratieve kracht van sport

Crum ziet een beperkte rol voor de Rijksoverheid als het gaat om topsport, avontuursport, lust/preet/pleziersport en cosmetische sport. Enerzijds scoren deze sportmodi veel minnetjes op de waarden die centraal staan in het sportbeleid. Anderzijds is er amper aanbod vanuit het bedrijfsleven.

Dit ligt anders bij wedstrijdsport, recreatiesport en fitness. Maar daarbij 'moet ten aanzien van 'recreatiesport' en 'fitnesssport' worden opgemerkt, dat dit vooral geldt wanneer deze sportmodi binnen verenigingsverband worden gearrangeerd. Immers, onder die organisatie-conditie is de kans het grootst dat 'recreatiesport' bijdraagt aan sociale integratie en dat 'fitnesssport' de noodzakelijke begeleiding krijgt, ontdaan wordt van de motief-monomanie en sociaal integratief werkt.'⁹

Kennelijk is voor Crum sociale integratie de belangrijkste waarde voor het sportbeleid om aan te werken. Daarop scoort wedstrijdsport als enige sportmodus een +. Recreatiesport en fitness scoren beide een +/- en de rest een min. De reden om de sportmodi zo op de waarde sociale integratie te laten scoren is de beoefening van sport in verenigingsverband. Het verenigingsverband is het werkzame

⁹ Crum (1991, p. 40).

mechanisme om het beleidsdoel sociale integratie te bereiken. Dit rechtvaardigt de prioritaire status van de wedstrijdsport in het sportbeleid.

Individualisering ondermijnt het verenigingsverband en daarmee de integratieve kracht van sport. Hoewel de teloorgang van de sportvereniging al vele malen is aangekondigd, bestaat de vereniging nog steeds. De verenigingen zijn ook zeker niet allemaal noodlijdend. Toch zijn er veel verontrustende signalen. Sporten in verenigingsverband (en in het verlengde daarvan: competitieverband) neemt niet meer toe en verliest marktaandeel. Het aantal verenigingen daalt, terwijl de bevolking groeit.

Verenigingen geven aan moeite te hebben voldoende vrijwilligers te vinden, vooral voor de meer structurele taken in de vereniging. In de woorden van Crum, dertig jaar geleden: 'Niet zelden kan worden waargenomen dat wat eens een "bolwerk van sociale integratie" was dreigt te vervallen tot een "sociale bouwval". Zou het niet wenselijk en mogelijk zijn om vanuit het sportbeleid van de Rijksoverheid in het kader van de "sociale vernieuwing" wegen te vinden om de positie van bedreigde sportverenigingen, die nog steeds en met name voor de economisch minder bevoorrechten een potentiële sociale integratiefunctie hebben, te versterken?'.¹⁰

Voor zover de overheid sportbeleid wil inzetten om de sociale integratie te bevorderen, vormt de individualisering van sportpraktijken dus een grote uitdaging. De sportvereniging als werkzaam mechanisme verliest zijn werkzaamheid en verdwijnt bovendien uit de regio's en wijken waar de sociale infrastructuur toch al zwak is. Er worden nauwelijks nieuwe verenigingen opgericht in nieuwbouwwijken. Verenigingen in sterk stedelijke gebieden kampen met wachtlijsten. Er is geen ruimte voor uitbreiding of er is een gebrek aan vrijwilligers, of beide.

Individualisering zet niet alleen in de wereld van de sport het verenigingsleven onder druk. Deze ontwikkeling is ook zichtbaar in de culturele en de religieuze wereld, bij politieke partijvorming, natuurverenigingen en zo meer.

Verenigingen die getalsmatig nog sterk staan (ANWB, Natuurmonumenten) zijn meestal geen sociale verbanden met een direct aanwijsbare sociaal integratieve werking. Deze verenigingen behartigen een goed doel dat de leden willen steunen of fungeren als serviceorganisatie. Kortom, dit zijn verenigingen die niet vragen om structurele betrokkenheid en inzet. Ze bieden een product of dienst aan, die de leden consumeren.

Verenigingsondersteuning is een optie om de sociaal integratieve werking van verenigingen te behouden en zo mogelijk te versterken. Dit vraagt om diepgaande kennis van verenigingen ('verenigingskunde') en hoe vrijwilligers te werven, op te leiden, te begeleiden en te behouden. Wat maakt vrijwilligerswerk een interessante optie voor het hedendaagse individu? Wat weerhoudt mensen ervan om vrijwilligerswerk te doen? Helpt een hogere vrijwilligersvergoeding? Minder gedoe

¹⁰ Crum (1991, p. 42).

met administratie, registratie en vergunningen? Valorisatie van kennis en vaardigheden opgedaan als vrijwilliger voor de carrière op de arbeidsmarkt? Stimuleren door werkgevers om een deel van de arbeidstijd in te zetten als vrijwilliger?

De 'verenigingskunde' geeft inzicht in de mechanismen die werkzaam zijn bij sterke verenigingen of zorgen voor de teloorgang van verenigingen. Nogmaals, wat zorgt voor een vitale natuurvereniging of muziekvereniging, helpt waarschijnlijk ook om een sportvereniging te versterken.

Het lijkt daarom doelmatig om in te zetten op een generiek 'verenigingsbeleid'. Bundeling van krachten in het bredere welzijnsbeleid helpt mogelijk om bijvoorbeeld een hogere vrijwilligersvergoeding te realiseren. Of vrijstellingen te krijgen voor verenigingen van belastingregelingen en wetten die bedoeld zijn om misstanden aan te grijpen die zich niet of nauwelijks voordoen in de wereld van verenigingen.

4.4 Individualisering, bewegen en gezondheid

Behalve topsport scoren alle sportmodi op de waarde gezondheid. Fitness zelfs twee plusjes, maar ook een min. Cosmetische sport, lust/prest/pleziersport en avontuursport scoren zelfs, naast een plusje, allemaal twee minnen. Ondanks al deze plussen en minnen kent Crum gezondheid geen centrale plaats toe in het sportbeleid.

Dat is nu anders. De diverse sportmodi krijgen tegenwoordig een hogere waardering voor hun bijdrage aan gezondheid dan voor die aan sociale integratie.

Het individualiseringsperspectief levert weinig extra's op als het gaat om de bijdragen van de diverse sportmodi aan de waarde gezondheid. We gaan daarom niet dieper op deze thematiek in. We constateren wel dat bevorderen van de waarde gezondheid niet perse vraagt om inzet op de sportvereniging, zoals bij de bevordering van de sociaal integratieve waarde. Beweegstimulering en tegengaan van ongezonde vormen van bewegen, dopinggebruik, blessures en zo verder vragen om een ander soort beleid. Dit vraagt om een aanpak met meer nadruk op begeleiding, voorlichting, beweeginterventies en de inrichting van een beweegvriendelijke omgeving.

De bevordering van sporten in verenigingsverband heeft als welkome bijkomstigheid meer en gezond bewegen. Maar er is ander en aanvullend beleid nodig wanneer de bevordering van een gezonde leefstijl het centrale beleidsdoel is. Hiermee onderstrepen we dat de verschillende waarden die centraal staan in het sportbeleid elk vragen om specifiek sportbeleid. De onderscheiden sportmodi variëren daarbij in de bijdrage die ze leveren aan de bevordering van de diverse waarden.

4.5 Topsport, individualisering en gelijke kansen

Crum zag begin jaren negentig weinig tot geen reden om topsport op te nemen in het sportbeleid. Hij zag wel enige ruimte voor 'gedifferentieerd beleid' waar het ging om opleiding van kader, bij die varianten van topsport die onvoldoende inkomsten uit de markt weten te halen. Verder kon Crum zich voorstellen dat er in het sportbeleid voor alle sportmodi, dus ook topsport, zorg was voor een veilige sport op menselijke maat.

Hiervoor constateerden we dat vanuit het individualiseringsperspectief topsport kan bijdragen aan de waarde individuele vorming en ontplooiing. Kunnen gaan voor een bestaan als topsporter, bijvoorbeeld ondersteund door een met overheidsgeld bekostigd stipendium, vergroot immers het scala aan levensstijlopties. Er zijn nog twee andere zaken die, bezien vanuit het individualiseringsperspectief, oplichten in het topsportbeleid.

Ten eerste bouwt de spanning op tussen de toenemende individualisering, leidend tot een grotere variatie in eigenschappen, kenmerken, vaardigheden en competenties van individuen, én de wens bij wedstrijden te borgen dat de deelnemers 'gelijke kansen' op de winst hebben.

Om die gelijke kansen bij de start van de wedstrijd te bewerkstelligen is er volop discriminatie in de sport: tussen mannen en vrouwen, tussen leeftijdscategorieën, tussen gewichtsklassen, tussen competentieniveaus en zo verder. Het meest zichtbaar is dit in de wedstrijdsport voor mensen met een beperking. Daar bestaat een zeer uitgebreid classificatiesysteem om uiteindelijk vrij kleine groepen 'gelijken' over te houden, die mogen strijden om de gouden medaille.

De vraag of de sporters aan de start nog wel 'gelijk' zijn wordt steeds prangender. Bij sporten die 'materialen' gebruiken is er vaak een (geoorloofde) competitie om het beste materiaal: de snelste boot, fiets of auto, het optimale roeiblad of racket, het beste paard en zo verder. Maar er is tegelijkertijd een roep om 'competitievervalsing' tegen te gaan. Denk aan de discussies over de pakken voor zwemmers en schaatsers. Of de eisen waaraan de auto's in de Formule 1 moeten voldoen. Dit gaat dan weer niet zover dat men besluit dat zwemmers allemaal hetzelfde pak aan moeten, wielrenners allemaal op dezelfde fiets moeten rijden en tennisers altijd op eenzelfde ondergrond en met hetzelfde racket moeten spelen.

Iets soortgelijks speelt bij de lichamen van sporters en de vrijheid om daaraan te knutselen. Sommige vormen van knutselen zijn verboden, zoals het gebruik van doping.

Training is ook een vorm van knutselen. Daarbij doet een sporter alles waarmee zij denkt beter aan de start te komen dan de tegenstander. Dit werkt in het voordeel van de sporter die beschikt over veel middelen, vrijstelling geniet van andere taken en steun en begeleiding krijgt van de beste coaches, trainingsschema's, psychologen, voedingsdeskundigen, fysiotherapeuten en zo verder. Het is dan ook niet eenvoudig

om bij topprestaties precies te bepalen welk deel van het succes te wijten is aan talent, welk deel aan volharding in trainen en welk deel aan de gunstige condities waaronder iemand traint.

Tegenwoordig knutselen we ook aan de eigenschappen en kenmerken van lichamen. Dat begint al bij de conceptie. Er worden kinderen geboren uit twee topsportouders en het is technisch mogelijk eicellen van topsportvrouwen te bevruchten met sperma van mannelijke topsporters. We hebben nu transmannen, transvrouwen en non-binaire sporters. Mensen beïnvloeden hun gewicht. In zekere zin ook steeds vaker hun leeftijd, wanneer ze door transplantaties oude en versleten delen van hun lichaam vervangen door nieuwe, al dan niet kunstmatige delen, zoals nieuwe knieën en nieuwe heupen.

De wetenschap staat voor niets. De markt biedt alles aan waar vraag naar is. Zo niet in eigen land, dan wel ergens over de grens. De kennis van alle ontwikkelingen en opties 'hoe het anders kan' zijn voor iedereen te vinden op internet. Het gevolg is een proliferatie van individuele opties, keuzes en lichamen. Dit zorgt voor een toenemende spanning bij de vraag of deelnemers aan een competitie nog wel een gelijke kans op de eindoverwinning hebben.

Zo ondermijnt de individualisering het idee van 'eerlijk spel' in de topsport. Dit heeft een negatief effect op de 'bruikbaarheid' of instrumentele waarde van de sportmodus topsport om daarmee bepaalde waarden te bevorderen. Dat is iets voor het sportbeleid om alert op te zijn.

Er zijn voor het sportbeleid overigens weinig mogelijkheden om deze ontwikkeling te keren. De achterliggende krachten zijn daarvoor te groot. Het gaat meer om tijdig meebewegen en aanpassen.

Het is overigens de vraag of er voor de overheid genoeg zwaarwegende redenen zijn om deze maatschappelijke ontwikkelingen te willen keren. Dat is alleen aan de orde als topsport niet een instrument is voor, maar een intrinsiek doel van het sportbeleid. Maar dan komen we buiten het schema van Crum en buiten de huidige beleidsopvattingen over de waarde van topsport, die toch overwegend ligt in de externe effecten ervan.

4.6 Topsport, nationale representatie en sociale cohesie

Een tweede ontwikkeling die oplicht wanneer we met een individualiseringsperspectief kijken naar het topsportbeleid, is de bijdrage ervan aan de waarde 'sociale integratie'. Crum kent hier een min aan toe. Zo te zien is het argument daarvoor dat er maar een kleine groep mensen in de topsport actief is. In fysieke zin zijn er dus maar weinig mogelijkheden tot sociale integratie door topsport, omdat slechts een enkeling topsport bedrijft.

De plus bij topsport voor de bijdrage aan de 'nationale representatie' behoeft volgens Crum geen betoog. Kennelijk bedoelt hij hier de 'Holland-marketing' die met topsport wordt bedreven. Met topsport maken we Nederland zichtbaar in het buitenland, trekken we toeristen en stimuleren we de handel.

Wat hierbij buiten beeld blijft is de virtuele variant van sociale integratie en wie Nederland *hoe* presenteert. Om bij dat laatste te beginnen: niet alleen witte mannen vertegenwoordigen Nederland. Dat doen ook vrouwen, sporters met een beperking en sporters met een verscheidenheid aan achtergronden. De 'nationale representatie' door de topsport laat een Nederland zien met een grote individuele variëteit. Kennelijk biedt Nederland kansen 'voor iedereen'.

Die nationale representatie werkt bovendien niet alleen extern, over de grens, maar ook intern. De donkere vrouw in de straat wordt – als Nederland/Nederlander – vertegenwoordigd door een witte man met een beperking. Net zo goed vertegenwoordigt een donkere vrouw – als Nederland/Nederlander – de witte man in de straat.

De virtuele variant van sociale integratie ligt in het verlengde hiervan. Je kunt 'sociale integratie' inderdaad beperken tot een effect van fysieke omgang tussen mensen. Maar er kan ook een bepaalde mate van verbondenheid met en betrokkenheid op elkaar of een groter sociaal geheel (zoals een stad of Nederland) ontstaan door de werking van de media.

Misschien is het handig dit effect in plaats van sociale integratie 'sociale cohesie' of 'sociale samenhang' te noemen. Dit cohesie-effect is iets wat mist in het schema van Crum. Het wordt wel genoemd in beleidsstukken als een gewenst neveneffect van sport, en zeker van topsport.

Dat topsport mogelijk de sociale cohesie bevordert klinkt neutraal. Veel mensen hebben waarschijnlijk een positief gevoel bij de bevordering van meer samenhang in de samenleving. Maar vervolgens is de vraag waarom die samenhang (kennelijk) niet optimaal is en minder dan vroeger. Is dit niet het gevolg van individualisering en iets dat 'individualisten' zelfs willen?

Een andere vraag is: samenhang in wat voor soort samenleving? Hier kan 'sociale cohesie' gaan schuren met nationalisme en nativisme, oftewel tegenbewegingen opgeroepen door individualisering. Bij nationalisme is 'de samenleving' geen abstractie meer. Het is een specifieke samenleving die samenvalt met een natiestaat met duidelijke in- en uitsluitingsmechanismen.

Nativisme gaat nog een stap verder: daar valt de 'samenleving' samen met enkel nog de 'natie' of de 'inheemsen'.¹¹

¹¹ Duyvendak & Kesic (2023).

De conclusie moge duidelijk zijn: topsport kan nationalistische en nativistische gevoelens versterken, en zo grenzen stellen aan de individuele variëteit binnen de topsport.

4.7 Tot slot

Voor zover het sportbeleid individuele vorming en ontplooiing wil bevorderen, heeft het met de individualisering van sportpraktijken de wind in de rug. Zozeer zelfs, dat het de vraag is of dit beleid nog wel nodig is om de waarde individuele vorming en ontplooiing te bevorderen. Temeer omdat het ook een vraag is hoe bevordering van deze waarde zich verhoudt tot de bevordering van andere waarden, zoals sociale integratie en sociale cohesie.

Er ontstaat spanning tussen de waarden individuele vorming en ontplooiing en sociale integratie/sociale cohesie als bij die laatste waarden het 'sociale' de inkleuring krijgt van een specifieke groep, zoals bij racisme, seksisme, confessionalisme, nationalisme en nativisme. Het 'sociale' kent in die bewegingen een scheidslijn, op grond waarvan sommigen worden ingesloten en anderen worden uitgesloten. Dit is duidelijk niet wat het sportbeleid beoogt.

De bedoeling van het sportbeleid is dat de sport mensen integreert met een grote verscheidenheid aan achtergronden en groepskenmerken. 'Sociaal' betekent dan iets als vreedzame en reguliere interactie of omgang met anderen in een bepaald bovenindividueel verband, waarbij dat verband een diversiteit van individuen toestaat, zoals in een samenleving, een bedrijf of een vereniging.

Bij deze insteek staan 'individueel' en 'sociaal' niet tegenover elkaar, maar versterken ze elkaar. Het sociale is de omgang met een diversiteit aan individuen, en individuen ontplooiën zich door hun sociale omgang met een diversiteit aan andere individuen.

Sport is zo'n bovenindividueel verband. Niet de in- en uitsluiting langs een groepslijn staat centraal, maar het wel of niet deelnemen aan een spel, wedstrijd, competitie, training of andere sportachtige activiteit. Bevorderen van sociale integratie en cohesie betekent dat een steeds grote diversiteit aan individuen op vreedzame en reguliere wijze deelneemt aan het bovenindividuele verband sport.

In de sport zijn de deelnemers eerst en vooral 'sporters'. De wil om deel te nemen en de vaardigheden in de betreffende sportieve activiteiten zijn belangrijker dan de overige eigenschappen van de deelnemende individuen.

Wanneer deze opvatting van sociale integratie en sociale cohesie aan belang wint, ontstaat er wel een ander probleem. Dat is dat de (oorspronkelijke) sport vraagt om competitie tussen deelnemers met 'gelijke kansen' op de winst.

Naarmate de diversiteit aan deelnemers toeneemt, klinkt de roep luider om meer te gaan discrimineren tussen deelnemers, om zo die gelijke kansen op de winst te

garanderen. Dit is goed te zien bij sporters met een beperking. Zij hebben te maken met een zeer uitgebreid classificatiesysteem, op grond waarvan de competities tussen gelijken worden georganiseerd. Het resultaat van deze ontwikkeling is een versplintering van competities en groei van niet-competitieve vormen van sportbeoefening.

Niet alleen de competitie, maar algemeen ondermijnt de individualisering van sportpraktijken de integratieve kracht van sport. Daarmee verliest de sport zijn instrumentele waarde voor het sportbeleid, voor zover dat is gericht op de waarden sociale integratie en sociale cohesie.

Wil het beleid toch blijven inzetten op deze waarden, dan lijkt een intensivering gewenst van het beleid gericht op ondersteunen van de bovenindividuele structuren in de sport, in het bijzonder de verenigingen en bonden, en daarmee indirect competities.

De waarden actieve ontspanning, passieve recreatie en versterking van de economie kunnen baat hebben bij overheidsbeleid, maar zijn ook al (onbedoelde) effecten van het commerciële en informele sportaanbod.

Om de gezondheidswaarde van sport uit te nutten is voor grote groepen in de bevolking nadrukkelijk wel inzet van de overheid gewenst. Maar hierbij hoeft de nadruk niet per se op versterking van de bovenindividuele structuren als verenigingen en bonden te liggen. Inzet op begeleiding, voorlichting en interventies bij groepen met een achterblijvende beweegdeelname ligt meer voor de hand.

Het topsportbeleid biedt mogelijkheden voor talenten om zich op het allerhoogste niveau te ontplooiën. Naarmate het beter lukt dit voor de volle breedte van de diversiteit aan talenten werkelijkheid te laten zijn, krijgt de representatie van Nederland op het allerhoogste niveau gaandeweg een diverser karakter. Dit proces is overigens al een paar decennia gaande. We zien immers al langer successen van vrouwelijke sporters, sporters met een beperking en sporters met een andere culturele achtergrond.

Al met al concluderen we dat het sportbeleid de individualisering van sportpraktijken niet zal kunnen stoppen. Het sportbeleid zal vooral moeten meebewegen. Daarbij tekenen zich vanuit het individualiseringsperspectief drie zwaartepunten af in het sportbeleid:

1. de zorg voor bovenindividuele structuren in de sport, in het bijzonder verenigingen, bonden en competities, gericht op de waarden sociale integratie en sociale cohesie;
2. bewegen als onderdeel van een gezonde levensstijl; en
3. topsport, gericht op de waarden ontplooiing, passieve recreatie en nationale representatie.

Bronnen

Crum, B. J. (1991). *Over de versporting van de samenleving. Reflecties over bewegingsculturele ontwikkelingen met het oog op sportbeleid*. Ministerie van WVC.

Duyvendak, J. W., & Kesic, J., met Stacey, T. (2023). *The Return of the Native. Can Liberalism Safeguard Us Against Nativism?* Oxford University Press.

Koster, E., & Van Hilvoorde, I. (Eds.) (2024). *Homo Movens. Filosofie en wetenschap van sport en bewegen*. VU University Press.

Van der Poel, H. (2024). *Individualisering. Achtergrondstudie bij de notie Het sportende individu*. Mulier Instituut.

